

فصلنامه علمی- تخصصی معارف علوم انسانی و علوم اسلامی

شماره نهم، تابستان ۱۴۰۱، ص ۲۲۵-۲۴۱

تحلیلی بر تأثیر نگرش توحیدی بر فرزندآوری

افسانه امیری منش^۱

فاطمه شیخی^۲

محمد مهدی کریمی نیا^۳

چکیده

نگرش به معنای طرز رفتار و پنداشت بوده است و نسل به معنای جدایی از چیزی و به فرزند از آن جهت نسل گفته شده که از چیزی جدا شده است و توحید یعنی اقرار به یگانگی خدا. داشتن فرزند یکی از انگیزه های الهی بوده است که هدف اصلی آن در ازدواج همین تشکیل نسل است؛ چرا که انسان با ازدواج به آرامش دست پیدا می کند و در کنار آن به یکی از آرزوهای خود که همان ادامه نسل است، رسیده است. به همین جهت و به خاطر اهمیت این موضوع نگارنده مقاله سعی کرده با روش کتابخانه ای و استفاده از مقالات این موضوع را در پرتو راهنمایی های قرآن کریم و روایات بررسی کند. هدف من از ارائه این پژوهش این است که فرزندآوری نه تنها مشکلات خانواده ها را افزایش نداده است، بلکه موجب خیر و برکت در زندگی آنان هم شده است؛ به طوری که تا آنجا که خداوند متعال نیز بر همین موضوع تأکید کرده است که رزق فرزندان را شما نمی دهید، بلکه این ما هستیم که این رزق و روزی را می دهیم و همین امر سلامت روحی و روانی و معنویت والدین را نیز تضمین کرده است.

واژگان کلیدی: ازدواج، توحید، روایات، سبک زندگی، فرزند آوری، قرآن.

۱. سطح دو (کارشناسی)، رشته علوم حوزوی، حوزه علمیه حضرت رقیه (سلام الله علیها)، شهر رامهرمز، استان خوزستان، ایران، پژوهشگر و فعال فرهنگی،

aafsanehv61@gmail.com

۲. سطح سه (کارشناسی ارشد) رشته تاریخ اسلام، از مرکز آموزش های غیرحضوری، قم، استاد درس حوزوی، پژوهشگر و معاون پژوهش مدرسه علمیه حضرت رقیه (سلام الله علیها)، شهر رامهرمز، استان خوزستان، ایران.

gahad9001756@gmail.com

۳. دارای مدرک سطح چهار (دکتری)، رشته فقه و اصول، از حوزه علمیه قم؛ و مدرک دکتری رشته «قرآن و علوم»، گرایش «قرآن و حقوق»، از دانشگاه جامعه المصطفی (ص) العالمیه، قم، استان قم، ایران، استادیار و عضو هیأت علمی دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، نویسنده مسؤول.

kariminia@quran.ac.ir

مقدمه

فرزندآوری یکی از وظایف کلیدی برای تمامی زوجین است. بنابر آموزه‌های اسلامی فرزندآوری امری ضروری است که آثار و برکات فراوانی برای خانواده و جامعه دارد. کنترل جمعیت و مباحث مربوط به آن از جمله مفاهیمی است که در اکثر جوامع بشری مورد توجه و کانون اهمیت قرار دارد. متأسفانه در دهه های اخیر برخی بر این باور بودند که باید جمعیت کشور را به شدت کنترل کرد و با شعارها و برنامه های فراوانی در پی کاهش جمعیت کشور برآمدند. بدیهی است که در کشور اسلامی هر طرح و برنامه های که بخواهد اجرا شود، باید ابتدا نظر اسلام در مورد آن طرح و مسأله مورد بررسی قرار گیرد.

این پژوهش برآن است تا بررسی متون دینی، ابتدا نظر شرع مقدس را در مورد فرزندآوری و تکثیر اولاد مورد کاوش قرار دهد و پس از آن با استفاده از متون دینی برخی از آثار فرزندآوری و تکثیر اولاد را برشمرد.

آیا آیاتی و روایاتی وجود دارد که به فرزندآوری اشاره کند؟ مهمترین کارکرد نسل و بقای خانواده چه بوده است؟ سخنان و توصیه های مهم رهبر معظم در مورد فرزندآوری چیست؟

در جواب سؤال اول باید گفت: بله در آیاتی از قران کریم به بحث فرزندآوری اشاره شده است که در این مقاله به این آیات اشاره شده است. مهمترین کارکرد خانواده، بقای نسل است. از جمله مهم ترین اهداف و کارکردهای خانواده، حفظ و بقای نسل بشر در یک ساختار و نظام قانونی و مشروع است و شاید بتوان گفت که این کارکرد، مهم ترین کارکرد خانواده است؛ به گونه ای که برخی مردم شناسان، ماهیت خانواده را منحصر به همین امر دانسته و آن را قراردادی تعریف کرده اند که برای به وجود آوردن فرزندان و حفظ و نگهداری آنان منعقد می شود.

رهبر معظم در سخنان روشن و استوار، نگاه خود را به بازنگری در سیاست های مهار جمعیت و ضرورت برنامه ریزی برای رشد جمعیت معطوف داشته و فرموده اند: خانواده ها و جوان ها باید تولید مثل را زیاد کنند. باید نسل را افزایش دهند. این محدود کردن تعداد فرزندان در خانه ها به این شکلی که

امروز هست خطاست!

۱. مفهوم شناسی

۱-۱. توحید در لغت و اصطلاح

واژه «توحید» مصدر باب «تفعیل» و به معنای «یگانه دانستن» است. ریشه این کلمه «وحد» و به معنای انفراد است و از این رو «واحد» به چیزی اطلاق می شود که جزء ندارد.^۱

توحید در اصطلاح به معنای، علم و اقرار به یکتایی خدای تعالی و شریک نداشتن در صفات اوست^۲ و به عنوان یک اصل اعتقادی به معنای یگانه دانستن و یکتا شمردن خدا است.^۳

در مباحث خدانشناسی، توحید به معنای یکتاپرستی یکی از اصول اعتقادی اسلام و همه ادیان ابراهیمی است. اهمیت این اصل به این دلیل است که به نظر بسیاری از متکلمان مسلمان، دیگر اصول دین اسلام مبتنی بر اصل توحید می باشد. به همین دلیل است که امام علی (علیه السلام) در روایتی از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل می کند که:

«التَّوْحِيدُ نِصْفُ الدِّينِ؛^۴

توحید نیمی از دین است».

و یا شخصی از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) پرسید: اساس علم چیست؟ حضرت فرمودند:

«مَعْرِفَةُ اللَّهِ حَقَّ مَعْرِفَتِهِ؛^۵

شناخت خدا آن چنان که شایسته اوست».

آن شخص دوباره پرسید حق معرفت خداوند چیست؟ حضرت فرمودند:

این که بدانی او نه مثلی دارد و نه شبیهی و او را معبود واحد خالق و قادر و اول و آخر و ظاهر و

باطن بشناسی که مثل و مانندی ندارد. این است حق معرفت خداوند.^۶

۱-۲. فرزند

۱. راغب اصفهانی، مفردات، ص ۵۵۱.

۲. هاشمی رفسنجانی، برگزیده فرهنگ قرآن، ص ۹۳.

۳. مصباح یزدی، معارف قرآن، ص ۴۸.

۴. صدوق، التوحید، ص ۶۸.

۵. همان، ص ۲۸۵.

۶. سایت ویکی وحدت، دانشنامه مجازی جهان اسلام، تاریخ ۱۴۰۱/۳/۴.

به معنی زاده شده از یک پدر و یک مادر، اولاد. این واژه پهلوی قدیم است، ساخته شده از فر (والا، بزرگ) به اظافه پسوند زند (زندگی و یا شأن زندگی). آریاییان به دنیا آمدن هر کودکی را نشانی از شکوهمندی زندگی می دانستند.^۱

۱-۳. نسل در لغت و اصطلاح

«نسل» در لغت به معنای جدایی از چیزی است: «نسل الوبر عن البعیر و القمیص عن الانسان؛ کُرک از شتر و پیراهن از انسان جدا شد». فرزند را از آن جهت نسل می گویند که از انسان جدا می شود.^۲ برخی از مفسران «نسل» را در اصل به معنای خروج گرفته اند و می گویند مردم از آن جهت نسل آدم اند که از پشت او خارج شده اند، و «نسل» اصلش به معنای خروج است.^۳

در قرآن کریم در آیات متعدد به این «نسل» اشاره شده، و بیشتر مفسران نسل را به انسان معنا کرده اند. قرآن در ارتباط با فرزندان آدم (علیه السلام) می فرماید:

«ثُمَّ جَعَلْنَا نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ؛^۴

سپس نسل او را از چکیده ای از آب پست و بی مقدار قرار داد.»

«وَ إِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَ يُهْلِكَ الْحَرثَ وَ النَّسْلَ وَ اللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ؛^۵

و چون برگردد (یا ریاستی یابد) کوشش می کند که در زمین فساد نماید و کشت و نسل را نابود سازد، و خداوند تباہکاری را دوست ندارد.»

نسل در این آیه به معنای مردم تفسیر شده است. از امام صادق (علیه السلام) نقل شده است:

«حرث» در این جا دین است و «نسل» مردم اند.^۶

۱-۴. نگرش در لغت و اصطلاح

۱. سایت پارس ویکی، تاریخ ۱۴/۳/۱۴۰۱.

۲. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن کریم، ص ۸۰۲.

۳. طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۲، ص ۵۴.

۴. سجده: ۸.

۵. بقره: ۲۰۵.

۶. قمی، تفسیر القمی، ج ۱، ص ۷۱.

نگرش معادل واژه (Attitude) در فارسی، نگرش، ایستار، طرز رفتار، طرز تلقی، پنداشت، طرز تفکر بر اساس مفروضات پیشین و مانند آن‌ها ترجمه شده است.^۱

نگرش در اصطلاح، تعاریف بسیاری در مدیریت و روان‌شناسی از نگرش شده است که در ذیل به برخی از آنها اشاره می‌شود:

نگرش یا طرز تلقی عبارت از آمادگی برای واکنش ویژه نسبت به یک فرد، شیء، فکر یا وضعیت است.^۲ نگرش مجموعه‌ای از اعتقادات، عواطف و نیات رفتاری نسبت به یک شیء، شخص یا واقعه است. به عبارتی تمایل نسبتاً پایدار به شخصی، چیزی یا رویدادی است که در احساس و رفتار نمایان می‌شود.^۳ نگرش ارزیابی یا برآوردی است که به صورت مطلوب یا نامطلوب در باره شی یا فرد یا رویدادی صورت می‌گیرد. نگرش بازتابی از شیوه احساس فرد نسبت به یک چیز یا یک فرد است. مثلاً هنگامی که می‌گوییم: «کارم را دوست دارم»، نگرش خود را در باره کار ابراز می‌نماییم.^۴

۲. اهمیت و ضرورت فرزندآوری

از مسائل مهم و قابل توجه عصر حاضر، مسئله جلوگیری از کاهش جمعیت و یافتن راهکارهایی معقول برای افزایش آن در کشور است.

رهبر معظم انقلاب از جمله کسانی است که بارها دیدگاه انتقادی خود را، در طول سالهای ۱۳۹۰ تا امروز، در جمع نمایندگان مجلس، مسئولان نظام و عموم مردم مطرح نموده است و با سخنانی روشن و استوار، نگاه خود را به بازنگری در سیاستهای مهار جمعیت و ضرورت برنامه ریزی برای رشد جمعیت معطوف داشته و فرموده اند:

«خانواده ها و جوانها باید تولید مثل را زیاد کنند. باید نسل را افزایش دهند. این محدود کردن تعداد فرزندان در خانه ها - به این شکلی که امروز هست - خطاست! این نسل جوانی که امروز ما داریم، اگر

۱. آذربایجانی و دیگران، روانشناسی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی، ص ۱۳۶.

۲. رضاییان، مدیریت رفتار سازمانی، ص ۲۰۲.

۳. قلی پور، مدیریت رفتار سازمانی، ص ۱۰۸.

۴. رابینز، مبانی رفتار سازمانی، ص ۴۰.

در ده سال آینده، بیست سال آینده و در دوره ها و مرحله های آینده این کشور بتوانیم آن را حفظ کنیم، همه مشکلات کشور را اینها حل می کنند»^۱.

و نیز تأکید فرموده اند: «مسئله جمعیت را جدی بگیرید! جمعیت جوان کشور دارد کاهش پیدا می کند. یک جایی خواهیم رسید که دیگر قابل علاج نیست؛ یعنی مسئله جمعیت از آن مسائلی نیست که بگوییم حالا ده سال دیگر فکر می کنیم؛ نه، اگر چند سال بگذرد، وقتی نسلها پیر شدند، دیگر قابل علاج نیست»^۲.

«افزایش نسل جزء مباحث مهمی است که واقعاً همه مسئولین کشور، نه فقط مسئولین اداری، روحانیون، کسانی که منبرهای تبلیغی دارند، باید در جامعه در باره آن فرهنگ سازی کنند؛ از این حالتی که امروز وجود دارد - یک بچه، دو بچه - باید کشور را خارج کنند»^۳.

نکته مهم تر در اینجا اینکه ایشان با تمام وجود باور دارند که دشمنان اسلام در موضوع کاهش جمعیت مسلمانان، ساکت و بی کار ننشسته اند، بلکه از دهه های گذشته تا امروز برای مقابله با نظام اسلامی برنامه ریزی و اقدام عملی می کنند. به این دلیل «برای دشمنان ما بهترین چیز این است که ایران یک کشوری باشد با بیست - سی میلیون جمعیت که نصف این جمعیت هم کهنسال و میانسال و از کارافتاده باشند. [اگر] برای این برنامه ریزی بتوانند بکنند، حتماً می کنند. پول بتوانند خرج کنند، حتماً خرج می کنند. ما باید حرکتمان در مقابل این حرکت، حرکت صحیح و منطقی و خردمندانه و عالمانه باشد»^۴.

در همین راستا «افزایش فرزند» در کنار «تسهیل و ترویج تشکیل خانواده» از جمله سیاست های کلی نظام جمهوری اسلامی در مقوله جمعیت به شمار می آید که در تاریخ ۱۳۹۳/۲/۳۰ از سوی رهبر

۱. بیانات مقام معظم رهبری در اجتماع مردم بجنورد، مورخ: ۱۳۹۱/۷/۱۹.

۲. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، مورخ: ۱۳۹۲/۹/۱۹.

۳. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار کارگزاران نظام، مورخ: ۱۳۹۱/۵/۳.

۴. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار نمایندگان مجلس شورای اسلامی، مورخ: ۱۳۹۳/۳/۴.

معظم انقلاب به رؤسای قوای سه گانه و رئیس مجمع تشخیص مصلحت نظام ابلاغ شد. سخن را با یادآوری مهم ترین کارکرد خانواده که «تولید مثل» و تکثیر نسل است، پی می گیریم.^۱

۳. مهمترین کارکرد خانواده: بقای نسل

از جمله مهم ترین اهداف و کارکردهای خانواده، حفظ و بقای نسل بشر در یک ساختار و نظام قانونی و مشروع است و شاید بتوان گفت که این کارکرد، مهم ترین کارکرد خانواده است؛ به گونه ای که برخی مردم شناسان، ماهیت خانواده را منحصر به همین امر دانسته و آن را قراردادی تعریف کرده اند که برای به وجود آوردن فرزندان و حفظ و نگهداری آنان منعقد می شود.

«ویلیام وُلف» معتقد است: «خانواده غیر از یکی دو سال اول که برای پرورش کودک لازم است، وجودی است مرده، و لذا تنها کارکرد خانواده همین است و بس!»^۲

و در میان دانشمندان مسلمان نیز علامه طباطبایی تکثیر نسل مسلمانان برای زدودن بنای شرک و فساد توسط آنان را از مهم ترین مقاصد شریعت ذکر کرده و فرموده است:

و از جهت دیگر یکی از مهم ترین مقاصد در نظر شارع اسلام، زیاد شدن نسل مسلمانان و آباد شدن زمین به دست آنان است. آبادی شایسته و مخصوصی که ریشه شرک و فساد را می زند.^۳

به همین خاطر، ایشان «تولید مثل و تربیت اولاد» را علت اصلی ازدواج برشمرده و می نویسد: عامل نکاح و ازدواج منحصر در تولید مثل و تربیت اولاد است و مسئله اطفای شهوت و یا اشتراک در اعمال زندگی، چون کسب و زراعت و جمع کردن مال و تدبیر غذا و آب و وسایل خانه و اداره آن، اموری است که از چارچوب غرض طبیعت و خلقت خارج است و تنها جنبه مُقدمیت داشته و یا فواید دیگری غیر از غرض اصلی بر آنها مترتب می شود.^۴

۴. افزایش نسل در آموزه های دینی و منظومه توحید

۱. سایت <https://www.hawzahnews.com> ، تاریخ ۱۴۰۱/۳/۱۵ .

۲. حکمت نیا، حقوق زن و خانواده، ص ۷۸.

۳. طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۴، ص ۱۸۹: «و من جهة أخرى من أهم المقاصد عند شارع الإسلام تكثر نسل المسلمين و عمارة الأرض بید مجتمع مسلم عمارة صالحة ترفع الشکر و الفساد»

۴. همان، ص ۲۸۵.

آموزه های اسلامی، ایجاد جامعه توحیدی و گسترش آن را هدفی بزرگ برمی شمرد و فرزندآوری و افزایش نسل صالح را شاهره تحقق آن معرفی کرده، از فرزند به عنوان «ولی» یاد می کند. در قرآن کریم در باره فرزند، بحث استثنایی حضرت زکریا (علیه السلام) آمده است که به پروردگارش عرضه داشت:

«قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا يَرْتَبِئِي وَ يَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ وَ اجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا»^۱

گفت: پروردگارا! همانا استخوان از (بدن) من سست شده و (موی) سر هم از (سپیدی) پیری می درخشد و هرگز در دعایم از تو - ای پروردگام - محروم نبوده ام و من از عموزادگانم پس از خویش بیم دارم (که جانشینانی بد باشند) و همسر من از ابتدا نازا بوده، پس مرا از جانب خویش جانشینی ارث بر عطا کن که از من و اولاد یعقوب ارث ببرد! و ای پروردگار من، او را (از نظر کمالات معنوی) پسندیده قرار ده.

علامه طباطبایی در تفسیر این آیات می نویسد: مقصود از اینکه گفت: «از موالی می ترسم»، این است که از عمل عموها و پسرعموهایم می ترسم. و مقصود از «من وراثی» بعد از مرگ است. و خلاصه اینکه حضرت زکریا (علیه السلام) می ترسید از اینکه از دنیا برود و نسلی که وارث او باشند، نداشته باشد و این کنایه از همان بی اولاد مُردن است.

تنها چیزی که حضرت زکریا (علیه السلام) را به چنین دعایی وادار کرد، همان کرامتی بود که از خدا نسبت به حضرت مریم (سلام الله علیها) مشاهده کرد و عبودیت و خلوصی بود که وی نسبت به خدایش داشت. حضرت از مشاهده این وضع لذت برد و دوست داشت که بعد از خود نیز فرزندی دارای قرب و کرامتی این چنین داشته باشد.^۲

۵. افزایش نسل در آموزه های دینی

۵-۱. آیات در موضوع نسل و فرزندآوری

۱. مریم: ۴-۶.

۲. طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۴، ص ۱۰-۸.

با مرور منابع دینی، به روشنی مشخص می شود که فرزندآوری و افزایش نسل، موضوعی است که از آغاز ظهور اسلام امری مطلوب و مورد تأکید شریعت اسلام بوده است و علاوه بر آیات قرآن، ده ها روایت نیز بر آن تأکید داشته، ذهنیت و سبک زندگی جامعه اسلامی را بر اساس آن چیده اند. بیش از ۳۰ آیه در باره فرزندآوری است که در این مجال تنها به دو مورد اشاره می کنیم:

آیاتی که فرزندان و فرزندآوری را با تعابیر و توصیفات زیبا ستوده اند. در میان آیات قرآن، تعبیرها و توصیفات بسیار ستوده ای برای فرزندان و فرزندآوری وجود دارد که ذیلاً به برخی از آنها اشاره می کنیم:

الف. آیه ۴۶ سوره کهف

«الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَ خَيْرٌ أَمْلاً؛

مال و فرزند، زینت زندگی دنیاست و باقیات صالحات [ارزش های پایدار و شایسته] ثوابش نزد پروردگارت بهتر و امیدبخش تر است».

در این آیه موقعیت مال و ثروت و نیروی انسانی که دو رکن اصلی حیات دنیاست مشخص شده اند. در اینجا فرزندان در کنار اموال به عنوان شکوفه ها و گل هایی معرفی می شوند که بر شاخه های درخت زندگی می رویند. داشتن فرزند در کنار برخورداری از اموال، یکی از مهم ترین سرمایه های زندگی دنیاست. چرا که برای رسیدن به هر مقصودی از مقاصد مادی حتماً مورد نیاز است و به همین دلیل آنها که بر تخت قدرت می نشینند، در کنار مال اندوزی، سعی در جمع آوری این نیرو نیز می کنند؛ مخصوصاً در زمان های گذشته هر کس فرزندان بیشتری داشت خود را نیرومندتر احساس می کرد، چرا که آنها یکی از دو رکن اصلی قدرت او را تشکیل می دادند.^۱

نکته لازم به ذکر این است که اگرچه این آیه اموال و فرزندان را زینت زیست دنیوی می داند، اما به تصریح بخش انتهایی آیه یعنی: «الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَ خَيْرٌ أَمْلاً». این امور زینت هایی زودگذرند که اگر از طریق قرار گرفتن در مسیر «اللَّهِ» رنگ جاودانگی نگیرند، بسیار بی اعتبارند.^۲ با این حال بنا به تعبیر آیه ۳۱ سوره اعراف یعنی «يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ»،

۱. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۲، ص ۴۴۵.

۲. همان.

این زینت ها می توانند با استقرار و ثبات قدم صاحبانشان در مسیر الهی تمام ناشدنی و در مقدس ترین مکان ها نیز قابل همراهی با آدمی گردند.

ب. آیه ۸۳ سوره کهف

«وَ إِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَ بِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا؛

(و [به یاد آورید] زمانی را که از بنی اسرائیل پیمان گرفتیم که جز خداوند یگانه را پرستش نکنید و به پدر و مادر و نزدیکان و یتیمان و بینوایان نیکی کنید)».

اینکه نیکی کردن به والدین بعد از [توحید در] عبادت، ميثاق بعدی خداوند با بنی اسرائیل معرفی شده، می تواند حکایت از رابطه بسیار ویژه ای بکند که بین انسان ها بعد از فرزندآوری، به عنوان والدین و فرزندان پدید می آید. به عبارت دیگر، دانش و تجربه و حتی پیمان ازدواج و شروع زندگی مشترک، وضعیت ها و نقش های بزرگ سالی را به وجود نمی آورد، بلکه دوره «پدر و مادر شدن» است که نقش های بزرگسالی را مشخص می کند.

بنابراین به نظر می رسد که تجربه پدر و مادری در فراهم کردن تعالی و رشد شخصیت افراد اهمیت ویژه ای دارد. وجود همین تجربه ها مجموعه کاملی از ارزش ها را به ساختار شخصیت والدین می افزاید. از این روست که والدین در این آیه کریمه با قرار گرفتن در کنار نام خدا گرامی داشته می شوند.^۱

می توان گفت سفارش خدا به «احسان در حق والدین» در کنار «دعوت به توحید» به این معنی است که جایگاه و سمت والدین از این حیث که سرپرستان چندین فرزند می باشند در مراتب معنوی و انسانی بسیار عالی است. البته بسیار واضح است که «والدین» عنوانی است که با فرزند آوری بر صاحبان این شأن اطلاق می شود و تا فرزند نداشته و یا فرزندان را بر اساس آموزه های الهی تربیت نکرده باشند به مقامات معنوی موجود در آیه نمی رسند.^۲

ج. آیه ۱۲ سوره نوح

«وَ يُمَدِّدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَ بَنِينَ وَ يَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَ يَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا؛

۱. رهنما، امیدی فرد، مبانی فقهی الزام به فرزندآوری.

۲. سایت پایگاه اطلاع رسانی دفتر آیت الله مکارم شیرازی، تاریخ ۱۴۰۱/۳/۲.

و شما را با اموال و فرزندان فراوان کمک کند و باغ های سرسبز و نه‌های جاری در اختیارتان قرار دهد».

این آیه یکی از آیاتی است که مژده های الهی را به قوم نوح از زبان آن حضرت بیان می کند - البته های مژده هایی که مشروط به ایمان آن قوم و طلب مغفرت شان از خداوند بوده است - و همان طور که می بینیم فزونی فرزندان نیز در کنار نعمت هایی دیگر به عنوان یکی نعمت های الهی مورد اشاره قرار گرفته است. سببی نیز که باعث شده نوح (علیه السلام) این وعده ها را به قوم خود دهد. بنابر بعضی از روایات این بوده است که وقتی قوم لجوج او از قبول دعوتش سر باز زدند، خشکسالی و قحطی آنها را فرا گرفت و بسیاری از اموال و فرزندان شان هلاک شدند. به همین خاطر نوح به آنها گفت: اگر ایمان بیاورید همه این مصائب و بلاها از شما دفع خواهد شد.^۱

در این آیه از تعبیر: «يُمَدِّكُمْ بِ» برای اشاره به نعمت فرزند اشاره شده است. کلمه «امداد» به معنای رساندن مدد به دنبال مدد دیگر است و مدد به معنای هر چیزی است که آدمی را در رسیدن به حاجتش کمک کند و مشخص است که برخورداری از فرزندان در کنار تملک اموال نزدیک ترین کمک های ابتدایی برای رسیدن جامعه انسانی به هدف های خویش است.^۲

د. آیات ۱۳۳ و ۱۳۴ سوره شعراء

«وَ اتَّقُوا الَّذِي اَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ * اَمَدَّكُمْ بِاَنْعَامٍ وَ بَنِيْنٍ؛

و از [نافرمانی] خدایی بپرهیزید که شما را به نعمت هایی که می دانید امداد کرده، شما را به چهارپایان و نیز پسران [لایق و برومند] امداد فرموده است».

در این آیات می بینیم که از یک سو، یاری شدن انسان با سرمایه های مادی که قسمت مهمی از آن - مخصوصاً در آن عصر - چهار پایان و دام ها بودند مورد اشاره قرار گرفته و از سوی دیگر نیروی انسانی کافی که بتواند آن را حفظ و نگاهداری کند نیز - به عنوان یکی دیگر از مؤلفه های یاری خداوند به انسان - برشمرده شده است. این تعبیر در آیات مختلف قرآن تکرار شده است که هنگام برشمردن نعمت

۱. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۲۵، ص ۷۰.

۲. طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۲۰، ص ۴۵.

های مادی، در کنار اشاره به اموال، از فرزندان نیز به عنوان نیروی انسانی که حافظ و نگاهبان و پرورش دهنده اموال است نام برده می شود.^۱

۵-۲. روایات در موضوع نسل و فرزندآوری

روایاتی که فرزندآوری و افزایش جمعیت را لازم و مطلوب معرفی می کنند، به چند دسته کلی تقسیم می کنیم:

الف) احادیثی که به صورت صریح و مستقیم به فرزندآوری و افزایش جمعیت دلالت دارند:

رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) می فرمایند:

«أَكثَرُوا الْوَلَدَ أَكْثَرَ بِكُمْ الْأُمَمَ غَدًا؛^۲

زیاد فرزند بیاورید تا فردا (روز قیامت) به واسطه کثرت شما به سایر امتهای مباحات کنم».

و نیز فرمود:

«تَنَاحُوا تَكْتَرُوا فَإِنِّي أَبَاهِي بِكُمْ الْأُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ لَوْ بِالسَّقَطِ؛^۳

ازدواج کنید و (با فرزندآوری) زیاد شوید که من به خاطر (افزونی) شما در روز قیامت بر (دیگر) امتهای

مباحات می کنم، حتی به وسیله فرزندان سقط شده شما».

ب) روایاتی که به ترغیب ازدواج و تشکیل خانواده می پردازند و تأکید می کنند که با زنان ولود و

بسیارزا ازدواج کنید:

پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) فرمود:

«تَزَوَّجُوا بَكَرًا وَ لَوْدًا وَ لَا تَزَوَّجُوا جَمِيلَةً عَاقِرًا فَإِنِّي أَبَاهِي بِكُمْ الْأُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؛^۴

با زنان باکره بچه زا ازدواج کنید و با زن زیبای نازا ازدواج نکنید؛ زیرا من در روز قیامت، به

[جمعیت] شما بر دیگر امتهای افتخار می کنم».

۱. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۵، ص ۲۹۷.

۲. بحرانی، البرهان فی تفسیر القرآن، ج ۲۱، ص ۳۵۷.

۳. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۱۰۰، ص ۲۲۰.

۴. محمدی ری شهری، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ص ۹۶.

امام صادق (علیه السلام) فرمود: مردی نزد پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) آمد و عرض کرد: ای پیامبر خدا! دختر عمویی دارم که زیبایی و نیکویی و دینداری او را پسندیده‌ام؛ اما نازاست. حضرت فرمود: «با او ازدواج مکن»!

همچنین کتاب سنن ابی داود به نقل از معقل بن یسار می نویسد: مردی نزد پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) آمد و عرضه داشت: من به زنی خانواده دار و زیبا برخورده‌ام؛ ولی نازاست. آیا با او ازدواج بکنم؟ حضرت فرمود: «نه». دوباره نزد پیامبر آمد و ایشان او را نهی کرد، بار سوم پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود:

«تَزَوَّجُوا الْوَدُودَ الْوَلُودَ فَإِنِّي مُكَاتِرٌ بِكُمْ الْأُمَّمَ؛

با زن مهربان زایا ازدواج کنید؛ زیرا من به [افزونی] شما بر دیگر امتهای افتخار می‌کنم».

ج) احادیث دالّ بر مباهات پیامبر (صلی الله علیه و آله) در قیامت بر تعداد امت خود نسبت به سایر امتهای؛

رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) فرمودند: ازدواج کنید؛ زیرا من به وسیله کثرت شما بر امتهای مباهات می‌کنم. تا جایی که فرزند سقط شده با حالتی خاص بر در بهشت می‌ایستد، پس به او می‌گویند: داخل بهشت شو! می‌گوید: تا هنگامی که والدینم داخل بهشت نشوند، داخل نمی‌شوم.^۱

د) روایاتی که هدف از تشریح برخی از احکام الهی را «فرزندآوری» می‌داند:

برخی روایات نشانگر این است که صرف کثرت امت اسلامی، هدف بزرگی است و بعضی از احکام دینی، از جمله حرمت نافرمانی از والدین و تحریم همجنس‌بازی، استحباب ازدواج و غیره برای رسیدن به آن هدف تشریح شده‌اند.

امام رضا (علیه السلام) در باره علت حرام بودن نافرمانی از پدر و مادر می‌فرماید:

خداوند تبارک و تعالی نافرمانی از پدر و مادر را حرام فرموده است؛ زیرا موجب کم شدن نسل و قطع شدن آن می‌شود؛ چون نافرمانی از پدر و مادر سبب می‌گردد که به پدر و مادر احترام گذاشته نشود،

حق آنها شناخته نگردد، پیوندهای خویشاوندی قطع شود، پدرها و مادرها به داشتن فرزند بی رغبت شوند و به علت نیکی نکردن و فرمان نبردن فرزند از پدر و مادر، آنان نیز کار تربیت او را رها سازند.^۱

همچنین حضرت در باره فلسفه حرمت همجنس بازی می فرماید:

علت حرمت همجنس بازی مردان با مردان یا زنان با زنان از این جهت است که خداوند آنان را بر نظامی آفریده که زن از آن مرد باشد و مرد از آن زن و در غیر این صورت، انقطاع نسل پدید آید و فساد تدبیر [نظام خلقت] و خرابی دنیا در آن خواهد بود.^۲

آن حضرت در جایی دیگر ضمن تبیین فلسفه ازدواج و تشویق به آن، می فرماید:

اگر در باره ازدواج و وصلت، آیه ای روشن (از قرآن) و سنتی پیروی شده (از پیامبر (صلی الله علیه و آله) و اخبار فراوان نبود، باز هم (آثار و برکاتی چون) نیکی کردن به خویشاوند، نزدیک ساختن افراد دور (به یکدیگر)، الفت بخشیدن میان دل ها، در هم تنیدن حقوق، افزودن بر جمعیت و اندوختن فرزند برای (رویاری با) سختی های روزگار و پیامدهای زمانه، کافی بود که خردمند دانا به این کار رغبت نماید و انسان رهیافته درست اندیش برای آن بشتابد.^۳

با تأمل در روایات ذکر شده، معلوم می شود که تکثیر نسل از منظر روایات اسلامی کاری مطلوب و پسندیده است و نه تنها اسلام با کنترل رشد جمعیت مخالف است؛ بلکه از افزایش جمعیت جامعه الهی نیز جانبداری می نماید، پس در سبک زندگی اسلامی، افزایش نسل تابع شرایط خاصی نیست؛ بلکه در تمام زمانها (عصر سنتی یا صنعتی) و در تمام شرایط (توانمندی یا تهیدستی) همچنان به عنوان یک راهبرد معقول جهت دستیابی به اهداف متعالی اسلام، به قوت خود باقی است.

افزون بر آنچه گفته شد، به اعتقاد فقهای اسلامی، بر اساس قاعده «نفی سبیل»^۴ و «حفظ نظام» می توان بر وجوب فرزندآوری و افزایش نسل فتوا داد؛ زیرا تعداد جمعیت ملتها به عنوان یکی از عوامل اقتدار و حاکمیت سیاسی آنان محسوب می شود، پس اگر تعداد جمعیت مسلمان در یک سرزمین اسلامی

۱. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۶، ص ۹۸.

۲. صدوق، علل الشرایع، ج ۲، ص ۵۹۲.

۳. کلینی، الکافی، ج ۱۰، ص ۷۰۰.

۴. نساء: ۱۴۱.

نسبت به سایر ادیان موجود رفته رفته کاهش یابد و یا جمعیت کفار بر مسلمین غالب گردد، تغییر حکومت اسلامی امری حتمی و مسلم است، لذا بر حکومت‌های اسلامی و مسلمانان واجب است که اهداف و برنامه های خود را در راستای حفظ نظام اسلامی و جلوگیری از سلطه کفار بر مسلمانان قرار دهند. به همین علت، از نگاه فقهای اسلام، جلوگیری از اختلال نظام اسلامی مقدم بر مصالح شخصی است.^۱ با این توضیح، در شرایط اجتماعی و سیاسی امروز که نشانه های هشدار دهنده ای در باره کاهش جمعیت مسلمانان وجود دارد و دشمنان اسلام نیز جهت نابودی دین برنامه ریزی و اقدام می کنند، فرزندآوری و تکثیر نسل مسلمانان از واجبات مهم به شمار می آید.^۲

نتیجه

در ابتدا به تحلیل لغوی و اصطلاحی واژگان و مفاهیم اساسی اشاره شد و آن گاه اهمیت و ضرورت مسئله فرزندآوری و افزایش نسل و برکات آن در جامعه مورد بررسی قرار گرفت. در ادامه، با تأمل در آیات و روایات و سخنان علمای ذکر شده، معلوم می شود که تکثیر نسل از منظر روایات اسلامی و فقها کاری مطلوب و پسندیده است و از زیاد شدن افزایش جمعیت جامعه بشریت نیز جانبداری می کند، و در سبک زندگی مسلمانان افزایش نسل تابع شرایط خاصی نیست.

منابع

✽ قرآن کریم

۱. آذربایجانی و دیگران، مسعود، روانشناسی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۲ ش.
۲. بحرانی، هاشم بن سلیمان، البرهان فی تفسیر القرآن، ج ۲۱، چاپ اول، بی جا: مؤسسه بعثت، بی تا.
۳. حر عاملی، محمدبن حسن، وسائل الشیعة، ج ۲۱، چاپ اول، قم: مؤسسه آل البیت، ۱۴۰۹ ق.
۴. حسینی طهرانی، محمدحسین، رساله نکاحیه؛ کاهش جمعیت ضربه ای سهمگین بر پیکر مسلمین، چاپ دوم، مشهد: مؤسسه ترجمه و نشر علوم و معارف اسلام، ۱۴۲۵ ق.

۱. عمید زنجانی، فقه سیاسی، ج ۲، ص ۳۴۹.

۲. حسینی طهرانی، رساله نکاحیه؛ کاهش جمعیت ضربه ای سهمگین بر پیکر مسلمین، ص ۹۶ - ۹۰.

۵. حکمت نیا، محمود، حقوق زن و خانواده، چاپ اول، قم: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۰ ش.
۶. رایبیز، استیفن، مبانی رفتار سازمانی، ترجمه: علی پارسائیان و محمد اعرابی، تهران: دفتر پژوهشهای فرهنگی، ۱۳۷۶ ش.
۷. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ قرآن کریم، بی جا: نشر مرتضوی، ۱۳۸۸ ش.
۸. رضاییان، علی، مدیریت رفتار سازمانی، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۷۹ ش.
۹. رهنما، نسرین، امیدی فرد، عبدالله، « مبانی فقهی الزام به فرزندآوری»، نشریه علمی پژوهشی پژوهش های فقهی، دوره ۱۱، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۴.
۱۰. صدوق، محمد بن علی بن بابویه، التوحید، چاپ اول، قم: نشر جامعه مدرسین، بی تا.
۱۱. صدوق، محمد بن علی ابن بابویه، علل الشرایع، ترجمه: حسین قاسمی، ج ۲، چاپ اول، تهران: نشر و نك، تهران، ۱۳۸۹ ش.
۱۲. طباطبائی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۴، چاپ پنجم، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۷۴ ش.
۱۳. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۲، چاپ سوم، تهران: ناصر خسرو، ۱۳۷۲ ش.
۱۴. عمید زنجانی، عباسعلی، فقه سیاسی، ج ۲، چاپ چهارم، تهران: امیر کبیر، ۱۴۲۱ ق.
۱۵. قلی پور، آرین، مدیریت رفتار سازمانی، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۶ ش.
۱۶. قمی، علی بن ابراهیم، تفسیر القمی، محقق و مصحح: سید طیب موسوی جزائری، ج ۱، چاپ سوم، قم: دار الکتب، ۱۴۰۴ ق.
۱۷. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ج ۱۰، چاپ اول، قم: دارالحدیث، ۱۴۲۹ ق.
۱۸. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار، ج ۱۰۰ و ۶، چاپ دوم، بیروت: دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.
۱۹. محمدی ری شهری، محمد، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، چاپ دوم، قم: دار الحدیث، ۱۳۸۹ ش.

۲۰. مصباح یزدی، محمد تقی، معارف قرآن، قم: مؤسسه در راه حق، بی تا.
۲۱. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۱۲، چاپ دهم، تهران: دار الکتب الإسلامیة، ۱۳۷۱ ش.
۲۲. هاشمی رفسنجانی، اکبر، برگزیده فرهنگ قرآن، چاپ اول، قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۷ ش.

بیانات رهبری و سایت ها

۲۳. بیانات مقام معظم رهبری در اجتماع مردم بجنورد، مورخ: ۱۳۹۱/۷/۱۹.
۲۴. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، مورخ: ۱۳۹۲/۹/۱۹.
۲۵. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار کارگزاران نظام، مورخ: ۱۳۹۱/۵/۳.
۲۶. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار مسئولان نظام جمهوری اسلامی ایران، مورخ: ۱۳۹۰/۵/۱۶.
۲۷. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار نمایندگان مجلس شورای اسلامی، مورخ: ۱۳۹۳/۳/۴.
۲۸. سایت ویکی وحدت، دانشنامه مجازی جهان اسلام، تاریخ ۱۴۰۱/۳/۴.
۲۹. سایت پارس ویکی، تاریخ ۱۴۰۱/۳/۱۴.